

A makói mecénás *Espersit János művészetpártoló munkássága*

*...De néha jött, mint távoli ígéret
Valaki, aki bátran szembenézett*

*Valaki, aki a lelkembe látott,
És látta ott az igazabb világot.*

*Ilyen voltál, te János. Ma neked
Zengem az első szabad éneket.*

*Szeged, 1918. november
(Juhász Gyula: Első szabad ének)*

Vidéki városaink szellemi légkörét a századforduló táján legtöbb helyen lényegében a helybeli értelmiség teremtette meg, ha nem is egészében, de egyes kiváló képviselői által. Makó művelődéstörténete is néhány radikális érzelmű orvos, jogász és újságíró által emelkedik ki az 1910-es, de különösen az 1920-as évek vidékiségéből. Nem tekinthető véletlennek Makó ilyen szerepe, hiszen a városban – negyvennyolcas hagyományok nyomán – az 1912-ben megalakult Köztársasági Párt rögtön bázisra talál.¹ A politikai és szellemi élet jelesei közül is kiemelkedett politikai, de különösen művészetpártoló tevékenységével dr. Espersit János ügyvéd.

Espersit – Bartók földijeként – Nagyszentmiklóson született 1979. január 18-án francia – állítólag elzász-lotharingiai – családból. Apja egyszerű szabómester, aki sváb származású feleségével tizenkét gyermeket nevelt föl. János fiukat – Makóra költözésük után – a helyi elemibe íratják, középiskoláit pedig – mivel Makón csak 1895-ben nyílt gimnázium – Hódmezővásárhelyen végezte. Irodalmi hajlamai már 7. osztályos korában megmutatkoztak, amikor Kisfaludy Károlyról írt jutalmazott pályamunkát. Az Alföldön erős Kossuth-kultusz rá is hatással van progresszív egyéniségének kialakulásában. Nem volt kiváló tanuló, de az érettségén – 1898-ban – egyetlen jelesét irodalomból szerzi.

Az iskola után hivatali funkciók jönnek: írnok, majd segédszámviszt, ám irodalmi ambíciói eközben is jelentkeznek: Petőfiről, Kazinczyról közöl irodalomelméleti írásokat. Tárcaikat írogat a Vásárhelyi Híradóba, melynek 1900 februárjától munkatársa lesz. Három év múlva megnősült, s a rákövetkező két évben megszülettek gyermekei: Mária – a mai napig is: Caca – és János. A vásárhelyi évek minden bizonnyal meghatározók voltak életében, mert itt ismerkedett meg Tornyaiával, Endre Bélával és más művészekkel, akiknek gondolkodása, művészete tovább tágitotta Espersit meglévő érdeklődését, tudását. Apósa ösztönzésére és anyagi támogatásával jogot tanult, majd 1907-ben a család Makóra költözik, ahol ügyvédként kezd el dolgozni, 1912-től már saját irodájában.

1909. február 2.: a városházán megnyílik az első képzőművészeti kiállítás. Espersit erre így emlékezett: „Ez a kiállítás a Tornyai Jánosé volt. E sorok írójának nógatására határozta el magát a kiállító művész, hogy 160-nál több képből álló gyűjteményét kiállítsa. A kiállítást Návay Tamás főispán nyitotta meg, igazán Makó város akkori egész társadalmának jelenlétében. (Akkor még nem tudtunk fajvédelemről. Minden érzés, minden kép és szobor és minden polgár magyar volt.) ...A kiállításnak erkölcsi és anyagi sikere nagy volt... E kiállítás sikere most már a képkereskedőket is buzdította, hogy jöjjenek, mert felszántottnak gondolták az addig teljesen szűz talajt. És nem hiába gondolták”²

Espersit azonban politikai közéletiségét sem tudta – nem is akarta – feladni. 1913-ban köztársaságpárti programmal megválasztják. Az év április 14-én az ő – mint egyik alelnök – lakásán tartja közgyűlését az Országos Köztársasági Párt, amikor csendőrök törnek rájuk és

szétzavarják a gyülesezőket.³ Ennek következményeként pedig két társával – Könyves Kolonics Józseffel és Bittó Gyulával – együtt őt is tizenöt nap fogházra ítélik.

Szűk négy év telt el, amíg 1912 novemberében – Endre Béla képeivel „megtűzdelve” – a hódmezővásárhelyi művészek majolika telepének anyagából ismét kiállítást láthatott Makó városa. Endre Bélának sikere volt, s ez ösztönözte a nagyon szerény művészt, hogy gyűjteményes kiállítást rendezzen. Espersit sok levele és rábeszélése végre eredménnyel járt: 1913. március 16-án a főispán megnyitotta a 150 képből álló kiállítást. Nagy volt az érdeklődés és a vásárlókédv is: hétezer aranykoronáért vettek képeket. A nagy siker mindenütt feltűnést keltett, s a Szegedi Híradó is így kiált fel: *"hol vagyunk mi Makótól?"*⁴ Makó pedig olyan kedvet kapott, hogy az új főispán decemberben újra megrendezi Endre Béla kiállítását – hasonló sikerrel.

Közben jelentős pillanat történt. 1913 őszén ugyanis itt kezdett el tanítani Juhász Gyula, akivel Espersit már októberben megismerkedett. Ő vezette be a költőt a városi radikális értelmiség körébe. "Ez a kis szabadkőműves, republikánus csoport – ügyvédek, orvosok, újságírók – a Galilei Körrel tart kapcsolatot, a Huszadik Századot, a Nyugatot, a Világot olvassa, a háború alatt semleges svájci lapokat járat, s a Vöröskereszt szervezetét fedőszervként fölhasználva háborúellenes propagandát kezd."⁵ Az első világháború forrataga Espersitet is magával ragadja. Csak "1918-ban került haza, s ezután mélyült el barátsága Juhász Gyulával. 1920-tól kezdve rendszerint évente kétszer néhány napra vagy néhány hétre Espersit vendége. *"Ha meg akarok valamit írni, kimegyek Espersit János barátomhoz. Annak lakása valóságos múzeum, jól elvagyok a szent csöndben. Ott írtam meg három regényemet... több egyfelvonásosomat, novellákat."*⁶ Közben újabb kiállítást sikerült rendezni, mégpedig Bodzássy István festőművészt a református egyház nagytermében, 1921-ben.

Ez az év azonban másért fontos pillanat. Espersit így emlékezett: *"Dr. Galamb Ödön makói főgimnáziumi tanár 1921-ben egy gyűjtő ívet lobogtatott felém, azzal a kijelentéssel: – Van az iskolánkban egy hatodikos diák, aki gyönyörű verseket ír. Kötetbe gyűjtjük az arra érdemes verseket s Juhász Gyula előszavával kiadjuk. Ekkor kezdtem el érdeklődni iránta. Kértem a tanár urat, hogy az ifjú poétát küldje el hozzám. El is jött. Megbarátkoztunk. Verseit nekem olvasta föl, s gyűltek garmadára, mert könnyen verselt. Minden versformát ismert, s mindegyikben kísérletezett, de mindig arra törekedett, hogy lehetőleg újat mondjon."*⁷ József Attila volt a tizenhat éves poéta, akiben az értők felfedezték a tehetséget. Espersit azonban – aki ekkor a Makói Reggeli Újság főszerkesztője volt – ennél többet tett. 1922 februárjában bemutatta őt Juhász Gyulának, akihez aztán éveken át tartó barátság fűzte. Még ebben az évben a barátok előfizetése alapján – "a 150 K." – megjelenik 300 példányban a *„Szépség koldusa”*. Előszót természetesen Juhász Gyula ír: *"...József Attila Isten kegyelméből való költő, ezt meg lehet és meg is kell mondani és nagy fiatalsága olyan ígéretekkel teljes, amelyeknek beváltása – és ez nem csak és nem mindig a költőn múlik egészen – őt a jövőendő magyar poézis legjobbjai és legigazabbjai közé fogja emelni..."*⁸

A kötetéről – még megjelenése előtt – az első ismertetőt az atyai jóbarát, Espersit írja lapjában: *"Egy fiatal poéta, József Attila indul útjára egy verses füzetével, most karácsonyra, Juhász Gyula ajánlásával. Vékony füzet, alig 45 vers és mégis sok szépség, ötvözött szavak, néhány új fordulat, egy kevés utánérzés – de komoly ígélet, valódi tehetség, kibontakozó erő, akiben az érzőknek öröme telhetik. Verőjük egy fiú, nincs tizennyolc éves, tanul, küszködik, keresi' magát, marcangolja a lelkét, de nem dadog, mert érzéseinek hangot tud adni, s bár árva, szegény és küzdelmes az élete, nem a szépség koldusa, hanem a szépség királyfia, kiből szépségkirály lesz, akárki meglássa."*⁹

1923 januárjában József Attila azzal állít be Espersithez, hogy otthagyja az iskolát, odaköltözik. hozzá és majd magánúton levizsgálják. "Mivel akkor már harmadik öngyilkossági kísérletét követte el egyik tanárának lánya miatt, Espersit féltette, ezért odavette magához. Beköltöztette az egyik udvari szobájába." *Éjjeli bagoly volt. Nappal néha délután négy óráig*

is aludt s éjszaka verseket csinált. Volt, hogy egész éjjel fenn ült szobámban, rakta a tüzet s skandalta a verseket” – írja róla *Három költő* c. tanulmányában.¹⁰

Espersitnél rendszeresen találkozott a két költő egymással, hiszen Juhász Gyula is gyakran kereste az ügyvéd meleg emberségét. 1923-ban, költői pályájának 25 éves jubileumán Makó – Espersit irányításával – méltó ünneplésre készül. A májusi jubileumra – melyet a színházban tartanak – népes és neves társaság gyűlik össze. Jönnek a szegedi barátok: Móra, Ligeti Jenő, Magyar László, Donászy Kálmán, a makói támogatók: Diósszilágyi Sámuel főorvos, Tettamanti Béla és Galamb Ödön tanárok, és Sajtos Gyula szerkesztő, aki az egyik köszöntőt mondta... Az ünnepi vacsorának nem is lehetne más színhelye, mint Espersit háza.

Ebben az évben Juhász Gyula háromszor is járt Makón, harmadszor kilenc napig vendégeskedett Espersitnél. *"Három nap helyett kilencig maradt és kilenc álló napig folyton dolgozott. ...És ezidő alatt megírt öt verset, négy novellát, két egyfelvonásost és két visszaemlékezést, egyiket Riedl Figyesről, a nagy esztétáról, a másikat Adyról, a Holnap irodalmi társasághoz és Nagyváradhoz való viszonyáról."*¹¹ Juhász Gyula tudja: sokat köszönhet Espersit vendégszeretetének, melyet nem is felejt el. A Makói Reggeli Újságban mond hálát: *„Engedd meg kedves jó Barátom, hogy ezen a szokatlan úton mondjon köszönetet a magyar író a magyar mecénásnak (hogy még ilyenek is vannak a világon, ez országban és Makón), aki lehetővé tette, hogy egy jó hosszú hétig (milyen rövidnek tűnt föl) egy bizalmas íróasztal mellett gondtalanul és kedvemre kiirhattam magamat... Minden buzdított itt és minden lelkesített."*¹² Itt született meg többek közt az Espersit asztalán álló koponya és leánya arcképe közti kontrasztból *Csendélet* c. verse:

*...Öreg halálfej és egy ifjú leány
Arcképe áll az íróasztalon
ÉS mind a kettő mosolyog reám
ÉS mind a kettőt szeretem nagyon...*

1924 júniusában Espersit házában gyűltek össze a jó barátok – Juhász Gyula is ott volt –, hogy megbeszéljék József Attila további sorsát. Espersit féltette őt Szegedtől, s inkább Pesten tanlattatta volna. József Attila viszont – többek között Juhász Gyula közelsége miatt is – szívesebben választotta Szegedet. Nővére más okot is látott Attila döntésében: *"Espersit János közelében akart maradni, akit könnyen és gyorsan fölkereshetett, ha vigaszra, bátorításra volt szüksége. Szegeden barátai voltak, Makón az 'apa' tárt karokkal várta, ha betoppant hozzá."*¹³ Az egyetem előtt azonban még sok időt töltött Espersitnél. 1923 szilveszterén például táviratban jelentkezik nála, és néhány hónapot ismét nála tölt. Innen írja január 29-én; *"Nyugodtan, szépen elmúltak a napok az én szerető János bácsim mellett. Dolgoztam sokat, tízegynéhány verset és egy egyfelvonásos drámát... Juhász Gyulát János bácsival meglátogattuk és ő nagyon örült új verseimnek."*¹⁴

József Jolán is meghatóan emlékezik az akkori hónapokra: *„A derék és páratlan ember valóban megható szeretettel vette körül Attilát. Csodálatos volt ez a kis ház belül. És ebben a házban, a csodálatos ember meghitt közelségében élt hat hónapig Attila. És itt derült ki, hogy a szeretetteljes bánásmód milyen erőket tud kifejteni ebből a remek emberanyagból, ami Attila volt. Három hónap alatt készült el a VII. és VIII. osztály anyagával és júliusban letette az összevont vizsgát."*¹⁵

1924 őszén volt tanáránál, Galamb Ödönnél tervezték a *Nem én kiáltok* című kötetét, de hogy ebből sem maradt ki Espersit, azt József Attila nov. 24-i levelezőlapja bizonyítja: *"Kedves János Bácsi, a papírt megrendeltük. Nem 8, hanem 1 és 1/4 millió. Ha van valami pénz, akkor azt János Bácsi azonnal küldje el, mert szükség van rá, várjuk a papírt. Esetleg Galambnak átadni. Sok öleléssel Attila."*¹⁶ A kötetnek 100 példányát Bodor Sándor makói könyvkötő mester piros bőrbe kötötte, aminek árával József Attila adós maradt.. Erre 1925. március 8-i levelében ismét Espersittől kér pénzt, most 925 ezer koronát.

Espersit figyelme közben a színház felé fordult. 1924 őszén – az ő és Diósszilágyi rábeszelésére – a színház bemutatta *Móra: Csőszfogadás, Réti Ödön: Viora és Juhász Gyula: Szép csöndesen* c. műveit. Ezekben az években többször is mondott bevezető előadást a színházi produkciók elé, pl. Falurossza, Hamlet, Hedda Gabler, de írt színikritikákat is.

Juhász Gyula 1924-ben még kétszer volt Espersitnél, 1925-ben szintúgy. Októberben Espersit bement érte Szegedre és kihívta magához. Jellemző mecénás magatartására, hogy akkor nem volt nála elég pénz jegyre, és a vasútállomáson „*nem erősködtem, hogy én váltom meg, bár restelltem, mert ez eddig sehol se történt meg*”.¹⁷ Ekkor tíz napot töltött nála Juhász Gyula.

Espersit „szigorú” mecénás volt. Naplójába precíz könyvelést vezetett a költő terméséről. Pl.: X. 13-án 10–12 óra között íródott az *Erdély özvegye, A gyermek, ha alszik* és a *Ballada a két tengerésről* c. versek. 22-én Juhász Gyula visszament Szegedre, búcsúzóul megírja *Hangzatka* c. versét:

*A Músa áldja ezt a szép lakot,
Hol napjaim örömbé folytak
a munkálkodásba, hol a chárisoknak
Dalolva hoztam víg áldozatot...*

Espersit számára szürkébb lett az élet, mint ekkortájt megkezdett naplójából kiderül. Érdekes ebből megnézni, milyen könyveket vett ezekben a napokban: *Le Bon: A tömegek lélektana, A France: A vörös liliom, Mösner Pál: A német tudományos szocializmus*

Juhász Gyula utolsó makói útja 1929 januárjában volt, Ady halálának tízéves évfordulóján. „*Úgy jöttem, hogy itt maradok. De ne kívánd János. Úgy érzem, hogy visszatér a régi bajom, ilyenkor legjobb, ha az édesanyám mellett vagyok*.”¹⁸ Nem találkoztak többé. Még Espersit temetésén sem tudott ott lenni. Am addig Espersit még rendületlenül dolgozik.

Ezekben az években már József Attilával is ritkult kapcsolata, hiszen a költő az egyetemről való kizárása után 1926-ban Bécsből, majd Hatvanból jelentkezik levéllel. De Espersit nem volt jó levélíró. Ezért lehetett, hogy 1927-ben József Attila Párizsból már Galamb Ödönnél érdeklődik: mi van Espersittel. Egy év múlva azonban már két hetet tölt pártfogójánál, majd 1930-ban ismét meglátogatja. Utolsó találkozásuk volt.

Amikor 1925-ben a két költő támogatása mellett Espersit a színház felé fordul, egy véletlen újra kapcsolatba hozza a képzőművészettel is, amellyel 1909-ben tette le névjegyét. Újságjának újrászámában ugyanis – Rudnay Gyulával való találkozása után – azzal a felhívással fordult a városhoz,¹⁹ hogy a Képzőművészeti Főiskola tanítványait fogadják néhány hétre a nyári szünetben.

Tizenhat festőnövendék töltött heteket '25 nyarán Makón. Köztük Barcsay, Istókovits Kálmán, Varga Béla, Darvas László, Bertis Blanka, Wicsics Margit, Patay Éva és – Rudnay megbízásából a művésztelep vezetőjeként – Vén Emil, eredeti nevén Weisz Emilió. A szállásukat és ellátásukat Espersit szervezte meg. Ősszel a vármegyeháza adott otthont a közös kiállításnak, melyet dr. Nikelszky Jenő nyitott meg: „...*illesse a hála és köszönet Espersit Jánost...akitől származik a kezdeményezés és aki nemes áldozatkészségével minden anyagi nehézséget leküzdött a szép és nemes terv útjából*.”²⁰ A következő két évben az akciót megismétlik, már húszegynéhány fős létszámmal, mert néhány szegedi(!) is csatlakozik. 1928-ban már nem tudja őket fogadni a város, viszont három kiállítást is rendeznek. Először Istókovits Kálmán rézkarc gyűjteményét állították ki a Gazdasági Egylet nagytermében, majd Pogány Ferenc és Tornyai képeit láthatták a vármegyeházán. E szellemiség – s benne talán Espersit –eredménye lehet, hogy a vármegyeháza minden évben gyarapítja képtárát, mert Tarnay Ivor alispán jelentős összeget irányoztat elő évente erre a célra. A művésztelep munkáját nagy figyelemmel kísérte a város. A fogadtatás – Espersit és társai szervező munkája nyomán – szívélyes volt. A három év alatt. "a fiatalok 70 makói családhoz jártak és 5 gazda családhoz".²¹

A telep lakói közül Vén Emil kerül közelebbi barátságba Espersittel, s élvezi annak anyagi-erkölcsi támogatását. Jellemző erre Espersit 1925. november 13-i naplójegyzete, amelyben azt írja, hogy adott Vén Emilnek 100 ezer koronát, mert az panaszkodott, hogy nincs pénze! E kapcsolat azonban másért is értékes volt Vén Emil számára, ugyanis itt ismerkedett meg Juhász Gyulával és József Attilával. Amikor Juhász Gyula 1925 júliusában „Makón pihen és alkot két héten át, s ott találja Vén Emilt is, aki Espersit vendége már hónapok óta. Vén Emil lefesti a költőt, ő pedig neki ajánlja *Velazquez halála* (akkor még: estéje) című versét.”²² József Attilával is Makón ismerkedett meg. Emlékezetes éjszaka számára az, amikor egy banketról kisétáltak a vasúti töltésre, és Attila azt mondta: *„Énekelj nekem olaszul,²³ én akkor el fogom mondani neked a verseimet. – Még most is fülemben cseng a hangja. Amikor felkelt a nap, sírva összeöleleztünk, és így maradt meg köztünk az örök barátság.”*²⁴ Vén Emil a második nyarat nem tölti Makón, de a záró kiállításon részt vesz, melyet Espersit irányításával a polgári leányiskolában rendeztek meg. 1927 tavaszától Vén Emil Makón élt, ugyanis március 15-én Budapesten résztvett a Szociáldemokrata Párt fölvonulásán, ahol többedmagával letartóztatták és – háromnapos haladékos adva – kitiltották a fővárosból. Szaladt segítségért Rudnayhoz, aki azt mondta: *„Fiam, én politikai dolgokban nem tudok segíteni, ellenben írok Espersit Jánosnak.”*²⁵ És Espersit szeretettel fogadta. Alig egyhónapos tartózkodás után Espersit és Hervay alispán segítségével már megrendezte első önálló kiállítását. Erre díszes katalógus készült, melynek előszavát Espersit írta. Ez a kiállítás olyan anyagi sikerrel járt, hogy olaszországi tanulmányútra indulhatott.

Második önálló kiállítása 1931-ben – olaszországi útja után – volt, melyről a *Marosvidék* november 28-i száma tudósított. Nem derült ki, hogy Espersit ott volt-e. Élete utolsó éveiben ugyanis sok kudarc éri. 1930-ban nem választják meg polgármesternek. Erőn felüli mecénássága – amely már korábban házasságát is váláshoz vezette – csődbe sodorta. El kellett adni számos képét, sok nagy művészt vendégül látott Kazinczy utcai házában, és egy kis parasztházba húzódott vissza. 1931-ben Pitvarosra költözik, ahol másodszor is megnősül. A várt nyugalom azonban nem tartott soká, két hét után a mezőhegyesi moziban este 10 óra körül egy jajszó nélkül megállt a szíve. Ötvenkét éves volt.

Sírjánál Könyves Kolonics József, az egykori harcostárs így búcsúzott: *„...János! Te a földön csak jártál, de nem rajta éltél. Az élet rútsága elől álmovilágba menekültél, álmaid mindig szépek voltak, tükörképei nemes vágyaidnak... Az eszmei harcok embere voltál, s a harcnak csodálatosan ékeztollú és tüzes szavú harsonása...”*²⁶ Espersit János emberségére, naiv, tiszta idealizmusára sokáig emlékeztek a "jó komák". A "meghitt kultúrbarlang" megtermékenyítő levegője számos költemény, novella, festmény születését inspirálta. Juhász Gyula szerint *„életében az volt a legmeghatóbb, hogy nem csak mecénás volt, hanem erején felül volt mecénás. Mindig támogatnia kellett néhány művészt, költőt, festőt. Ez lelki szükség volt nála. Ő nyúlt először József Attila hóna alá...”*²⁷

Ő maga minderről sokkal egyszerűbben szólt egy köszöntőjében: *„De már így szokott lenni, hogy az ember a mindennapi foglalkozásától pihenésképpen más területekre téved... énnekem a gyengém a többek közt az irodalom és a művészet.”*²⁸ Így gyűjtött össze kb. 5 ezer könyvet és számos festményt. "S ezt a gyűjteményt nem tekintette kizárólagosan tulajdonának. Szeretett előadni, így szívesen vállalkozott például arra, hogy egy kultúresten előadást tartson a modern festőirányokról, s egyúttal gyűjteményéből vagy 75 képet is bemutasson.”²⁹

Espersit a mecénások egy kései típusát jelentette meg, aki a 1920-as évek Magyarországon – s ott a "végeken"! – utat tört egy értelmesebb életnek, s aki önmagát sem kímélve segítette, bátorította, emberségével melegítette Juhász Gyulát, József Attilát, Vén Emilt, s mindazokat, akik hozzáfordultak. Két évtizedes művészetpártoló munkásságáról szóló összegzése a mának is szól:

*"Szükség van rá, mert kultúrország nemcsak megbecsülni tartozik művészeit, de azoknak anyagilag is biztosítani a megélhetést... Sajnos, a művészet még nem szívügye a magyar középosztálynak, s ha az volt is, a jelen gazdasági helyzet keveset enged e célokra költeni. És mégis kell... Az első lépést 1909-ben tettük meg s ez nem volt hiába, mert a 20 év története igazolja, hogy egy jó akarattal, egy csipetnyi hozzáértéssel mégis csak lehet valamit elérni a magyar ugaron a művészeti érzés terjesztése körül is. Az utánunk jövő nemzedék folytassa ezeket a lépéseket még több eredménnyel."*³⁰

Jegyzetek:

1. Tíz hónap után a Köztársasági Pártot az 1913. évi XXXIV. tc. alapján – a mely a király megsértéséről és a királyság megtámadásáról szól – megszüntetik. helyette 1913. július 5-én Hódmezővásárhelyen megalakul az Országos Kossuth Lajos Párt.
2. Espersit János: Művészetpártolás Makón. = Marosvidék, 1928. december 25.
3. Erre célzott Ady a Csillagos vén csatalovak c. versében, amikor „hősi bajnok”-nak nevezte Makót.
4. Espersit János i. m.
5. Péter László: Espersit János (1879–1931). Bp., 1955, 29. o.
6. I. m. 29–30. o.
7. Dr. Espersit János: József Attila. Részlet a három költő c. tanulmányból. In: Csanád vármegye tíz évvel Trianon után. Szerk. Vermes Ernő. Makó, 1929, 131. o.
8. József Attila: Szépség koldusa (Hasonmás kiadás) Somogyi Könyvtár, Szeged, 1980
9. Makói Reggeli Újság, 1922. november 22.
10. Dr. Espersit János: József Attila... i. m.
11. Péter László i. m. 35. o.
12. Makói Reggeli Újság, 1923. december 8.
13. Péter László i. m. 62. o.
14. I. m. 59. o.
15. I. m. 56–57. o.
16. I. m. 66. o.
17. I. m. 42. o.
18. Három költő...
19. Makói Friss Újság, 1925. január 1.
20. Marosvidék, 1925. augusztus 30.
21. Kelemen Ferenc: Makó és a szépművészetek. = A makói Múzeumi Baráti Kör értesítője. 1965/2.
22. Péter László: Juhász Gyula a képzőművészetekről. = Szabad Művészet, 1955. augusztus
23. Vén Emil (Weisz Emilió) ugyanis anyai ágon olasz származású.
24. Laczó Katalin: Vén Emil élete és művészete. = A makói múzeum füzetek 23. Makó, 1984, 10. o.
25. I. m. 11. o.
26. Dr. Varga Dezső: Espersit János és baráti köre. = A makói múzeum füzetek 23. Makó, 1979, 22. o.
27. I. m. 34. o.
28. Péter László: Juhász Gyula a képzőművészetekről... i. m.
29. Kelemen Ferenc: Régi idők – régi emberek. karcolatok Makó múltjából. = A makói múzeum füzetek 18. Makó, 1976
30. Marosvidék, 1931. december 25.